

Department of Modern and Classical Languages, University of Wyoming
Laramie

PAWEŁ SIGAŁOW

Polish Adverbs with -o || -e in Slavo-Baltic Context

Przysłówki z końcówkami -o || -e w języku polskim na tle
słowiańsko-bałtyckim

Drogiemu Michałowi z serdecznymi życzeniami i pięknymi wspomnieniami

1. In the contemporary Polish language there are two types of adverbs derived from qualitative adjectives: with the suffix *-o* (*smutny* — *smutno*) and with the suffix *-e* (*smutny* — *smutnie*), and what's more, these adverbs, as we see here, could be derived sometimes from the same adjective (*smutno* — *smutnie*). These synonymous adverbs can be used for two syntactical functions: as a circumstance (mostly of manner) and as a predicate in an impersonal sentence. The first impression is that both types can be used in both syntactical functions ¹.

2. The interrelations of these two synonymical adverbial types are quite often presented in Polish grammars and are a topic of several special works. So Stanisław Dobrzycki in his article *Przysłówki na -o i -e utworzone od przymiotników w języku staropolskim* (*Prace filologiczne*, vol. 6,

¹ In the article I used material taken from *Słownik języka polskiego*, ed. Witold Doroszewski, I–XI, 1958–1969, Warszawa, PWN (further — SJP); some works of Polish literature: J. Kraszewski, *Stara baśń*, Ossolineum, Wrocław 1986 (Krasz. *St. baśń*); S. Żeromski, *Popioły*, t. I, Czytelnik, Warszawa 1966 (Żer. *Pop.*); S. Żeromski, *Siłaczka. Doktor Piotr*, Czytelnik, Warszawa 1971 (Żer. *Sił.*); W. Gombrowicz, *Pornografia*, przedruk: Oficyna Narodowa, Pułtusk, maj 1980 (Gombr. *Porn.*).

1907) comes to the following conclusions: „Zauważyć wreszcie należy, że końcówka *-o* jest prawie wyłączna w przymiotnikach, zakończonych na spółgłoskę gardłową, zaś *-ě* w osnowach ze spółgłoską zębową. Ostateczne więc wnioski: 1. W języku staropolskim wieku XIV i XV przysłówki na *-ě* miały przewagę nad przysłówkami na *-o*. 2. Przewaga ta jest jednakże mniejsza, aniżeli w języku czeskim, gdzie prawie wyłącznie spotykamy formę *-ě*. 3. W późniejszych zabytkach forma biernika (na *-o*) zaczyna obejmować większą liczbę przysłówków. 4. Mimo to spotykamy w najstarszych zabytkach przysłówki z formą na *-o*, podczas gdy te same w zabytkach daleko późniejszych mają *-ě*. 8. [sic! — P.S.] Zgodność z dzisiejszym stanem języka jest w ogólności znaczna, mniejsza jednak niż w czeskim. 6. Forma na *-ě* przeważa w osnowach zakończonych na spółgłoskę zębową” (pp. 149–150). As we can see, Dobrzycki speaks about some not considerable changes in two groups from XIV–XV centuries (86% of the Old Polish material coincides with the contemporary situation, 53 adverbs from his collection changed the suffix), he makes an attempt to find a dependence between the adverbial suffix and the final consonant of the adjectival stem (in the dental stems suffix *-ě* prevails, in the stems with the final velar the suffix *-o* prevails); he does not notice any semantical or syntactical differences in the functioning of these two adverbial types.

Witold Śmiech in his article: *O polskich przysłówkach odprzymiotnikowych* (*Rozprawy Komisji Językowej*, vol. V, 1957) also comes to the conclusion that the use of two adverbial types by the beginning of the historical time of Polish literacy (XIV–XV centuries) has already stabilized. Analyzing cases when the stems with the same consonant can have this or that suffix (*dobrotliwie*, *gniewliwie*) — but *surowo*, *żywo*; *rozmaicie*, *znamienicie* — but *często*, *twardo*; *bezprawnie*, *dogodnie* — but *dawno*, *jasno*; *chytrze*, *dobrze* — but *przykro*, *skoro*; *cało*, *mało* — but *stale*, *źle*), he asserts, the adjectival suffix, not the character of the final consonant of the adjectival stem decides the adverbial suffix. It means that instead of the phonetical approach of Dobrzycki, Śmiech proposes a morphological criterium for understanding the competition of the two adverbial types. But, in all fairness, we have to say, that Śmiech sometimes addresses the phonetical criterium: not only for the final consonant of the adjectival stem, but also for the phonetical coincidence of two forms as a reason for their differentiation. In his final statement (p. 74) he says that the selection of the adverbial suffix depends on the character of the adjectival suffix or sometimes, also on the consonant standing before the adverbial suffix. The results of his studies are the following: The suffix *-o* is received by a) adverbs derived from the adjectives without suffixes (he speaks about

undeveloped suffix *-y* || *-i*): *biało, mało, głupio*; or adjectives where the former suffix is not singled out anymore: *krzywo, zdrowo*; b) further, he singled out some adjectives with the suffix *-n* which merged with root: *jasno, pełno* (this group, in fact has to be included into the previous one); c) adverbs derived from the adjectives with the suffix *-ni* (from *bn̄*, cf *ostatnio*; the reason according to Śmiech, is the necessity to avoid any coincidence with Neutral Singular forms (*ostatnie zdanie*); d) adverbs derived from adjectives with suffixes *-k-* and *-sk-*, cf *blisko, nisko, wścibsko*; e) adverbs derived from the adjectives with suffixes *-awy, -owy, -aty, -owaty, -asty*; f) adverbs derived from the adjectives with diminutive and augmentative suffixes like *-uchny, -achny, -utk-*, etc.; g) the majority of adverbs derived from forms with the participle suffix *-om-*, cf *niewiadomo*, but *świadomie*; h) adverbs derived from the present active participle (with suffix *-qc-*).

The suffix *-e*, according to Śmiech, receive adverbs derived from adjectives with suffixes *-iwy, -liwy, -ity, -ny* (from *bn̄* — but on page 66 he says that there are several forms of the type with *-o*: *mocno, duszno, perno*), *-owny, -alny*. Here, like in several cases of the previous types, he tries to explain the selection of the adverbial suffix by some kind of, as I call it, syllabic synharmonism: if an adjectival suffix has a front vowel, the adverbial suffix also will be front, e.g. *-e*; if the vocal in an adjectival suffix is a back vowel, the adverbial suffix will be the back vowel *-o* (cf *-awy, -owy*, on the one hand, and *-iwy*, on the other).

Both suffixes (*-o* and *-e*), according to Śmiech, could have adverbs derived from: a) adjectives with the suffix *-ist-*. Śmiech thinks that here we should expect *-e* and the prevalence of forms with *-o* he explains with the often parallel use of the synonymical suffixes *-ist-* and *-ast-*: cf *liścisty* and *liściasty*; b) adjectives with the suffix *-r-*, cf *bystry* — *bystro, mądry* — *mądrze*. He says that for this type mostly the suffix *-o* is used. It should be noted that here we are dealing, in fact, with a dead suffix and a simple stem; c) participles with suffixes *-my* || *-omy*. His general conclusion: "[...] przysłówki odprzymiotnikowe z zakończeniem *-o* lub *-e* w języku ogólnopolskim rozpadają się na dwie grupy. Grupy z sufiksem nierozwiniętym lub z zatartą granicą sufiksu ma w ogromnej większości wypadków zakończenie *-o*. Druga grupa, sufiksalna, ma zakończenie *-o* lub *-e* dostosowane do miejsca artykulacji samogłoski występującej w sufiksie (czasem może także do samogłoski stojącej przed sufiksem), o ile nie zagraża to utożsamieniu się przysłówka z inną częścią mowy. Proces dostosowywania się zakończenia przysłówka do samogłoski występującej w sufiksie jest do dziś żywy" (p. 76)

As we can see, Witold Śmiech made considerable progress in comparison with his predecessors. He uses both phonetical and morphological approaches as they interact. He found a very interesting example of the existence in Polish of a syllabic synharmonism, though he exaggerated its role. Although he did not develop it, he even tried to introduce a semantic factor: "Warto także zaznaczyć, że występujące w języku literackim przysłówki z dwojakim zakończeniem mają zwykle inne specjalne znaczenie lub odcień znaczeniowy albo specjalną funkcję syntaktyczną, gdy kończą się na *-o*, co innego zaś mogą oznaczać, kiedy ich zakończeniem jest *-e*. Tak więc, np. [...] formy *dziwno (komuś) było (jest)*; od przymiotnika *ściśły* mamy przysłówki *ściśle*, ale jest także forma *ściśło* mająca specjalne zastosowanie, np. *ściśło utkać samodziół* itd." (p. 74).

However dividing adjectives according to adverbs derived from them into two groups: simple which have only *o*-adverbs and suffixal which can have both *o*- and *e*-adverbs. Śmiech does not explain this event. No doubt, the simple forms of adjectives precede the suffixal forms. Does it mean that the adverbial type with *-o* appears earlier than the type with *-ě* and acted when the type with *-ě* did not exist? When an adjective gives two parallel adverbial forms, what is the reason or; at least, the tendency of its taking this but not that form? Śmiech mentioned the semantic factor, but, in fact, he did not use it. To begin to answer these questions, let us put the adverbial types in question into a wider — Slavic or even — Balto-Slavic — context.

3. The studies of Slavic languages of their old periods show that all of them had these two adverbial types². Later East and South Slavic languages lost the type with *-ě*; they represent only adverbs with *-o*. The most interesting situation is in the West Slavic languages where, to different extent, these two types exist. In Czech the forms with *-e* prevail. K. Horálek writes about the functions of the adverbs in question in the Czech language: "V češtině se tvarů na *-o* užívá častěji v predikátu, jde tu pak o formální osamostatnění predikativa, srov. např. *je mi jasno — je jasně vidět, dnes je volno — visí volně dolů*. Obou tvarů se často užívá v predikátu paralelně (někdy s jemným stylistickým odstíněním), v determinativní platnosti pak zpravidla jen tvarů na *-ě*, např. *je mi smutno/smutně, ale jen smutně proslulý* apod." (Karel Horálek, *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha 1962, p. 230). In the Upper Sorbian language both types exist, but forms with *-o* can function as circumstance and as predicate in impersonal sentences, while the forms with *-e* are

² My article *Istorija slavianskikh narečij na -o || -ě*, "Paleoslavica", v. III, 1995, Cambridge — Mass.

attested mostly for circumstance. The elimination of one identical adverbial type with the same word-formational base, like in the East and South Slavic languages, is a natural event, but how and why did the two absolutely identical word-formational types appear? It is logical to propose that, initially, these two types had different functions.

4. Though the Old Church Slavonic and Old Russian have not yet been studied monographically from this point of view, an analysis of materials from these languages allows us to make the following suggestion: primarily the forms with -o had the sole function of the predicate in impersonal sentences, whereas the forms with -e could be used primarily only as circumstances. This suggestion is supported by situation in the Czech and Upper Sorbian languages. Józef Trypućko in his article *Mianownik w roli przysłówka w słowiańskich językach* (Uppsala Universitets Aarsskrift 1948:3) compares Polish and Czech adverbs which have in both languages the suffix -o and finds that they mostly function as the predicate of impersonal sentence. From this fact he makes such a suggestion: „W związku z powyższym narzuca się mimo woli pytanie, czy ta dwukierunkowość w rozwoju słowiańskich odprzymiotnikowych przysłówków, będąca już sama przez się rzeczą zastanawiającą, nie polega po prostu na tym, że formy na -e kontynuują właściwe prasłowiańskie przysłówki, natomiast formy na -o odpowiadają pierwotnym rzeczownikom oderwanym, których początkową funkcją była funkcja orzecznika w zdaniach nieosobowych, które jednak z biegiem czasu uległy adverbializacji i stworzyły w ten sposób oboczną postać przysłówków, konkurującą z powodzeniem, przynajmniej w niektórych słowiańskich językach, z typem pierwotnym. Rzecz to zupełnie możliwa, wymaga jednakże dokładniejszego rozważania” (p. 58).

5. This suggestion about the primary functional differentiation of the two adverbial types can be confirmed on the basis of the Lithuanian language. Here the deadjectival adverbs in the circumstantial function are formed with the suffix -ai which corresponds with Slavic -ě, cf. *šaltas* ‘cold’ — *šaltai* ‘coldly’, *geras* ‘good’ — *gerai* ‘well’, *laimingas* ‘happy’ — *laimingai* ‘happily’. The predicative forms of impersonal sentences are, by origin, the forms of the Neuter gender, which have since disappeared in the Lithuanian language, cf. *man šalta* (‘Jest mi zimno’, ‘I am cold’); *man gera* (‘Jest mi dobrze’, ‘I am well’). Here -a corresponds to the Slavic -o, which confirms that the Slavic adverbial o-forms are by origin the Neuter forms of adjectives (in Nominative-Accusative case, compare the opinion of J. Trypućko about abstract nouns as the source of these adverbs in the above quotation), whereas the adverbial forms with -e go back to forms of Prepositional case.

6. Let us return now to the Polish language. As we remember, W. Śmiech came to the conclusion that adjectives with the simple and simplified stem create adverbs with the suffix *-o*, while adjectives with suffixes can produce adverbs with *-o* or with *-e*, or even use both suffixes for the same stem. At this point it is necessary to examine the main adjectival types from the point of view of their adverbial derivation.

Adverbs derived from simple adjectives or from adjectives with a disappeared suffix usually have the suffix *-o* and can be used (as already Trypućko noted) for both syntactical functions. These adverbs exist mostly in this form in all Slavic languages and in Polish are a Common Slavic heritage. The same can be said about adverbs derived from adjectives with the suffix *-k-* (*-zk-*, *-ok-*, *-ek-*). These adjectives go back to simple adjectives which belonged in the Common Slavic period to the *ŭ*-stem. cf Lithuanian *saldus* — Slav. **soldǫkǫ*, Sanskrit *katūh* — Slav. **kortǫkǫ*. The addition of the suffix *-k-* was a means to transfer them into the productive *o* || *a*-declension. Adverbial derivatives from them also go back to the Common Slavic era and fulfil both functions. For these two groups, supposedly, the predicative function is primary, the circumstantial function is secondary. Adjectives with the suffix *-sk-* usually have a relative meaning and therefore do not produce adverbs with *o* || *e*. In rare cases (*wścibsko*, *zwycięsko*) adverbs have *-o* not *-e*, probably, per analogy to adverbs with *-k-* (cf *dziarsko* where the adjectival suffix is only *-k-*, cf Rus. *derzkij*).

7. The group with the suffix *-n-* is of special interest because, first, the adverbs derived from the adjectives with this suffix form the majority of the adverbs with *o* || *e*; second, these adverbs can have both suffixes — *o-* and *e-*. So let us examine this group in detail.

The Slavic suffix *-n-* (which, in fact, could have three variations: *-nǫ*, *ǫnǫ*, *-ǫnǫ*) is an old one, it participated in the transformation of adjectives of the *i*-type into the productive *o* || *a*-forms (cf Old Russian *različь* — *različǫnǫ*). Some adverbs from *n*-adjectives belong to the Common Slavic period, and some appeared later. Following Śmiech's classification, we have to separate the adverbs derived from the adjectives with *-ni* (*-ǫnǫ*): they have only *o*-forms (*ostatni* — *ostatnio*). More difficult is to separate from the adverbs derived from adjectives with *-n-* the group of adverbs which were produced from adjectives with a simplified stem: first, they have mostly the suffix *-o* (*dawno*, *rano*), but can also have the suffix *-e* (*pięknie*, *marnie*); second, there is a transitional group of adjectives where the suffix *-n-* almost disappeared (*ładnie*, *jasno* || *jaśnie*). That is why it makes sense to include this group in the adverbs with *-n-* under examination.

As it is known, in contemporary Polish language the adverbs derived from adjectives with the suffix *-n-* can have both adverbial suffixes — *-n* and *-e*. Many adverbs were attested in two variants. Sometimes these variations could have resulted for additional reasons (archaization or dialectal influence). At times these variants can function identically, cf in Kraszewski's *Stara baśń* on the same page (123): *Czemuż wy chodzicie chmurno i smutno?* — *I zwiesiła głowę smutnie...* or *marno/marnie, groźnie/groźnie*. In a few cases variants were separated semantically, cf *nierówno* — *nierównie, pewno* — *pewnie, podobno* — *podobnie*. But in the majority of cases we find a tendency to eliminate one of the variants or to differentiate the variants according to their function in a sentence: does the variant fulfil the role of circumstance or the role of predicate in an impersonal sentence? In the first case the adverbial suffix *-e* is preferable, in the second one the suffix *-o* is mostly used. This is, I repeat, not a rule, there are a lot of violations, but this is a clear tendency. Some examples: *mętnie* — *mętno*: *mętnie* is preferred more for the role of circumstance, cf *Sala była w półmroku, tylko jedna słaba żarówka tliła się mętnie u sufitu*. Brosz. Oczek. 260 (SJP 4, 601), *mętno* is used mostly as the predicate in an impersonal sentence, cf. *A mnie się jakoś zrobiło mętno i z grdyką coś tak ... nie tego*. Prusz. Trzyn. 130 (SJP 4, 601); *mrocznie* — *mroczno*: *mrocznie* mostly is used as circumstance, cf. *Jechał mrocznie zamyślony*. Żer. Uroda 178 (SJP 4, 881), though it is also attested as a predicate, cf *Teraz jeszcze mrocznie lecz dziś zapętnia księżyc rogi nowiu, świt będzie widny*. Mick. Graż. 22 (SJP 4, 881) (now *mroczno* is preferable), *mroczno* is used as a predicate: *W lesie było mroczno, pachniało żywicą*. Bron. Ogn. 50 (SJP 4, 881); *Na dworze wicher i ślota, tak smutno, mroczno i chmurno* — *po szybach deszczyk przygrywa, a wicher śpiewa nokturno*. Asnyk, Poezje 1,145 (SJP 4, 881); *nudnie* — *nudno*; both variants can be used in both functions, but the *e*-form is preferable as a circumstance and the *o*-form as predicate, cf. *Dni płynęły nudnie...* Koźn. Rok. 32 (SJP 5, 388); *Nudnie było na stacji...* Reym. Now. V.9 (SJP 5, 388), *Ociepłało i zrobiło się szaro, nudno, pośępnie*. Sewer. Biedr. 19 (SJP 5, 388), *Kiedy mam duszę smutną, Jak w żałobie, kiedy mi tęskno bez ciebie i nudno* — *to idę wtedy gdzie w ustroniu odludną*. Bał. Poezje 42 (SJP 5, 388), cf also a phraseologism *nudno komu jest, było zrobiło się* (SJP 5, 388); *strasznie* — *straszno*; the form with *-e* won and is used now in both functions. The form with *-o* became obsolete, but in the predicative function and in some phraseologisms it is still alive, cf "fraz. *Dziś żywa: straszno komu (zrobiło się) ... Za szybami ciemno, przyjemnie i trochę straszno*. Bogusz. Polon. II, 244 (SJP 8, 800); *pilnie* — *pilno*; in the competition of two forms the *e*-adverb won because the main function of this adverb is the

circumstantial one, but in the specifically impersonal function the *o*-form is still alive, cf *Jawę [...] pilnie sprzedam*. Życie Warsz. 127, 1958 (SJP 6, 384), a phraseologism *Pilno komu (do kogo lub do czego) ... Pilno mu [...] było do domu, by podzielić się z żoną nowiną*. Ward. Wyłom 286 (SJP 6, 384); in the pair *niesamowicie* — *niesamowito* the latter variant became obsolete, but when it is used, it has mostly a function of the impersonal predicate, cf *Twarz Zabielskiego przypominała do złudzenia trupa czaszkę, w której paliły się niesamowicie rozpalone gorączką oczy*. Was. W. Gwiazdy 111 — *W boru po nocy niesamowi!* Rodz. Lato 171. *Tu niesamowito koło tego klasztoru, tutaj więcej złych duchów niżeli ludzi*. Kaczk. Olbracht II, 123 (SJP 5, 196). In the case of the pair *blękitnie* — *blękitno* the first form is preferred as a circumstance, the form with *-o* has a special (colour) use: *pomalować na blękitno*. It is interesting that if we have to use this form as the impersonal predicate, it is the *o*-adverb which is preferable, cf *Przyszło mi na myśl, że ukradł tego papierosa, dymiącego blękitnie pomiędzy palcami*. Krucz. Sidła 9 — *Wieża się trzęsie od pocisków działka, w czołgu u nich blękitno od gazów z odpaleń*. Prusz. Trzyn. 167 (SJP 1,569–570). An interesting situation occurs in two partially synonymical pairs: *swobodnie* || *swobodno* and *wolnie* || *wolno*. *Słownik języka polskiego* of W. Doroszewski considers in the first pair *swobodno* archaical, in the second pair *wolnie*. This can be explained by active use of *wolno* in impersonal constructions: *wolno — nie wolno*, cf *Niech mi tylko wolno będzie być obok ciebie*. Żer. Uroda 166, a proverb *Wolność Tomku w swoim domku* (SJP 9, 1230), while in the pair *swobodnie/swobodno* a circumstantial function prevails. Especially obvious this opposition of syntactical functions is in the case when two variants face each other in one sentence, cf *Ojcie, spytałem go szeptem — dlaczego panna Antonina grywa tak smutnie? — Bo smutno na świecie, moje dziecko — odrzekł*. Jun. Dworek 67 (SJP 8, 461). It is clear that adverbs derived from adjectives and the suffix *-n-* or from compounds appear later. They have a circumstantial function and prefer the *e*-variant, cf *pożytecznie, zwyczajnie, zacisznie, dobrowolnie* — even when they are used in the predicative function, cf *Było zacisznie*. Gombr. Porn. 21).

8. In other adverbial groups with much fewer members, this opposition is not so obvious, but, nevertheless, it can be observed. Cf *leniwie* — *leniwo*: this adverb is used almost exclusively in a circumstantial function, therefore the *e*-form is common. But it is interesting that when J. Słowacki wanted to use this adverb as a predicate, he selected the *o*-variant: *Gołębie serca! o! jak wam leniwo do kończącego wszystko grobu!* Słow. Lilla 396 (SJP 4, 89). The same situation exists in the case of the pair *hałaśliwie* — *hałaśliwo*, where for a predicative the latter form was used by J. Kraszewski: *Hałaśliwo*

też było po gospodach i browarach. Krasz. cyt. SW (SJP 3, 15). In both cases, as we can see, even the rule of syllabic synharmonism is violated.

9. The same tendency can be found when one of the variants disappeared or became obsolete (as can be seen in some adverbs given above): when two variants of the adverb existed and the main use of this adverb was to be a predicate, the variant with *-o* usually won. If the main function was circumstantial, the form with *-e* forced out the form with *-o*. Some examples of the first group: *łatwo, mroźno, ludno, duszno, nudno, trudno, wilgotno, chłodno, głodno* (cf a proverb *Chłodno, głodno i do domu daleko*); of the second group: *pilnie, łakomie, bujnie, mozolnie, pokornie*. It is not difficult to find examples contradicting this tendency (cf *osobno, dawno, głośno*) or cases where the main function is doubtful (cf *dobrze, źle*). Therefore we speak about a tendency, not about a rule.

10. In the history of the adverbs under examination, supposedly, all three factors have functioned: phonetical, morphological and semantico-syntactical. The existence of two identical adverbial word-formational types (with *-o* and with *-e*), the competition of different factors explain the appearance of adverbial doublets and the struggle between them. And it is very interesting to note that the Polish language has kept as a tendency the Common Slavic use of forms with *-o* to express the predicate in an impersonal sentence.

STRESZCZENIE

Przysłówki odprzymiotnikowe w języku polskim charakteryzują się końcowymi samogłoskami *-o* lub *-e*, a niekiedy obie te formy funkcjonują paralelnie w języku (np. *smutno* i *smutnie*) często z różnymi odcieniami znaczeniowymi i stylistycznymi.

W niniejszym artykule autor próbuje wyjaśnić to zjawisko historycznie, przywołując dodatkowo odpowiedni materiał z poszczególnych języków słowiańskich i bałtyckich. Na współczesną formę tych przysłówków oddziaływały czynniki fonetyczne, morfologiczne i semantyczno-składniowe. We współczesnym języku polskim można prześledzić tendencję używania form na *-e* w funkcji okolicznika i form na *-o* w funkcji orzecznika zdania bezpodmiotowego. Jeśli formy-dublety używa się przeważnie w funkcji okolicznika, to w języku zachowuje się zwykle forma na *-e*; jeśli formy-dublety używa się przeważnie w funkcji orzecznika zdania bezpodmiotowego, zachowuje się zwykle forma na *-o*. Tym samym we współczesnym języku polskim nadal istnieje prastłowiańska tendencja używania analizowanych w artykule typów przysłówków.

